

ERIK ANNERS:

En kulturtradition i upplösning

För att skriva historia på en tidnings kultursida eller ännu mer för att skriva en lärobok i historia måste man ha faktiska kunskaper, understryker professor Erik Anners i denna artikel. Det räcker inte med de allmänna översikter, som undervisningen i svenska skolor numera bjuder på. Han analyserar några exempel från tidningar, i ett fall en kulturskribent som han annars menar kan vara lysande skicklig. Han slutar emellertid med en verklig historiker och med vad denne har att ge.

Under senare år har allt starkare verop höjts över grundskolans och gymnasiets oförmåga att ge eleverna de nödvändiga färdigheterna och baskunskaperna. Det är sannerligen inte lärarnas fel. Större delen av dem har fortfarande en så god utbildning att de mycket väl skulle kunna gå i land med uppgiften. Men de får inte på grund av läroplanerna.

Vanligast är klagomålen över de bristande kunskaperna i svenska, matematik och främmande språk. Men det finns ett annat område, där bristerna också är svåra, fast de inte tager sig lika dramatiska uttryck, nämligen historia. Grundskolans kurser i historia är otillräckliga som underlag för gymnasiet och gymnasiets kurser i sin tur otillräckliga för den universitetsutbildning, där historia ingår i ämneskombinationen.

Felet med gymnasiet är i och för sig inte det pedagogiska grepp man tagit på ämnet. Historien presenteras inte – som förr – i utvecklingslinjer utan i horisontella tvärsnitt. Eleverna läser tex medeltiden i ett block med integration av ideologisk, politisk, social, ekonomisk och kulturell historia samlad i en helhetsbild. Detta är på sitt sätt bra för dem som inte skall fortsätta att läsa historia. De får med sig ut i arbetslivet en mer levande bild av det väsentliga i de olika historiska perioderna än vad som gavs förr i världen. Nackdelen är bristen på skelett i form av kännedom om tillräckligt många fakta och årtal, varför utan de historiska kunskaperna blir ytliga impressioner utan sammanhang och därför utan egentligt intresse. Det hjälper inte att veta en hel del ur olika infallsvinklar om tex korstågen, när man inte vet när de ägde rum eller vad de hade för

betydelse i de stora utvecklingssammanhangen.

Att dylika brister skulle kunna avhjälpas med relativt enkla medel är en sak för sig. Här är det nu fråga om deras följder efter nära två decenniers sk skolreformer. Uttrycken är, som sagt, inte dramatiska, och de visar sig först efter hand. Med de börjar nu bli så pass vanliga att yrkeshistorikern måste känna sig oroad. Hur kommer med tiden den kulturdebatt att se ut, där många av deltagarna inte vet vad de talar om så snart de skall diskutera historia eller belysa aktuella frågor med historiska exempel. Det blir sålunda allt vanligare i dagspressen med grova förväxlingar av historiska personligheter. Ett typfall: I Expressen skulle för någon tid sedan en "kulturexpert" skriva en stump om Gustaf II Adolfs häst. Den inleddes så här: Den 6 november 1632 spanar en utvakad kung Gustaf II Adolf ut över fälten vid Lützen. Dimman ligger tät och på andra sidan slagfältet väntar general Tilly med sina soldater . . .

Den som inte kan skilja på Tilly och Wallenstein avslöjar ju därmed en förödande brist på kunskaper, nödvändiga för att förstå 30-åriga krigets förlopp.

Läroböckerna

Värre blir det när misstag av liknande slag smyger sig in i läroböckerna. I så fall kan det hända – om inte lärarna ingriper – att generation efter generation av elever i god tro läser in felaktiga fakta eller tolkningar. Ett exempel på det senare: I en under 1970-talet allmänt använd lärobok i historia för gymna-

siet skulle författarna ge eleverna idéhistoriskt material för att belysa skillnaden mellan diktatur och demokrati. De ställde mot varandra Ludvig XIV:s berömda ord: Staten, det är jag, och Abraham Lincolns lika berömda formuleringar i hans tal vid Gettysburg om en regering av folket för folket och genom folket. Eleverna uppmanades så att kommentera denna ideologiska antites.

De flesta av dem tror förmodligen fortfarande att Ludvig XIV omfattade en statsrättslig ideologi av samma typ som Hitler. "Staten, det är jag" – det verkar onekligen som ett uttryck för totalitära maktanspråk. Men vad Ludvig XIV ville säga var att i det genom feodalismen liksom genom provinsernas och städernas otaliga lokala privilegier splittrade Frankrike var han den enda sammanhållande kraften. I teorin var han en suverän monark av Guds nåde, i praktiken hade han på det hela taget mindre möjligheter att få sin vilja igenom än en nutida demokratisk statsminister.

Nå, än sedan, frågar någon. Även om sådana misstag – i pressen och i läroböckerna – skulle bli allt vanligare, vad spelar det för roll? Helt enkelt den att en seriös kulturdebatt med tiden kan bli omöjlig, därför att deltagarna talar gallimatias. Det är inte alldeles ligkiltigt för bevarandet av en kulturtradition, att debatten i kulturfrågorna – för all del också i de politiskt ideologiska frågorna – har substans i form av en bas i korrekta fakta. Så stor betydelse som historia, inte minst idéhistoria, har för och i denna debatt är det faktiskt av icke ringa vikt, om de historiska fakta som åberopas är korrekt återgivna eller icke.

En kultursida

Verkligt allvarligt blir det när kulturskribenter, som disponerar rikt tillmätt utrymme i de stora massmedia, tex en stor daglig rikstidning, sprider tex idéhistoriska tolkningar som är helt orimliga därför att vederbörande inte har kunnat tolka en historisk text eller bild korrekt. Vad Dagens Nyheters kultursidor under nu ganska många år har åstadkommit av ignorans, slarv eller medvetna vilseföranden är närmast häpnadsväckande. Särskilt gäller detta den krets av marxister, som i en obesvarad kärlek till historiens gudinna brukar placera idéutveckling, historiska händelser och personligheter liksom socialekonomiska utvecklingsförlopp i marxismens Prokrustessäng. Om den historiska verkligheten inte passar det marxistiska schemat knådar man till den – huvudsaken är att man får sina tolkningar att stämma.

Ibland kan man naturligtvis hoppas att vantolkningen beror på en blandning av okunnighet och slarv, snarare än på marxistiskt läseri. Ett sådant tyfall gav nyligen Torsten Ekbom, då han avslutade serien "Vårsalongen" i DN med en analys av Jacques Callots etsningar från 30-åriga krigets tidevarv. Så länge Ekbom håller sig till det han begriper, nämligen Callots geniala förmåga att realistiskt skildra verkligheten – "I Callots svit *Les Misères et les Malheurs de la Guerre* får man känslan att möta en modern pressfotograf i arbete under 30-åriga kriget" – är allt gott och väl. Men sedan ger han sig in på att kritisera Levertins omdöme om Callot: "Han tecknade kriget och den militära rättvisan, skriver Levertin, med

mörk och obeveklig objektivitet såsom religiöst nödvändiga institutioner".

Det stämmer inte, tror Ekbom. Han menar att Callot är en förstucken oppositionsman, en samhällskritiker, som genom en raffinerad teknik protesterar mot "råheten och likgiltigheten för det mänskliga lidandet" i den militära straffrättskipningen liksom mot "det cyniska hyckleriet i den himmelska rättvisan". Ekbom anmärker att Callot visserligen var katolik, såvitt vi vet inte uttalat antiklerikal. Men, säger Ekbom, "i denna scen går budskapet fram kristallklart ännu efter tre och ett halvt sekel".

Vad är det då för scen Ekbom åberopar? Jo, Callots bekanta etsning "De hängdas träd", som beskriver en militär massavrättning under 30-åriga kriget. I trädet dinglar ett tjugotal avrättade, en ytterligare delinkvent förs upp för stegen och bödeln bereder sig just att sparka honom ut i luften. Samtidigt håller en ämbetsklädd präst – också stående på stegen – fram ett kors mot den olycklige. Scenen inramas av trupper i stram parad med officerare och fanor för fronten. Men i denna med fotografisk realism tecknade bild finns ett skenbart disharmoniskt inslag. Vid trädets rot pågår ett tärningsspel mellan två besynnerliga figurer – vårdslöst klädda, utan hatt och uniformsrock. Spelet följs med tydlig spänning av några officerare.

Ekbom tolkar scenen så här: "Callot visar sin avsky genom två detaljer. Några knektar vänder demonstrativt ryggen mot fasorna och spelar tärning på en bastrumma" och tillägger "Prästen, som i beskäftigt frälsarnit följer efter den dömda på stegen och viftar

med sitt kors, är den andra detaljen”.

Att Ekbon är okunnig i 1600-talets militärstraffrätt skall inte läggas honom till last. Det är en specialitet bland andra, och ingen kulturskribent kan behärska allt det han skriver om. Men skall han publicera en tolkning av ett konstverk, där han åberopar straffrätthistoriskt material, är han rimligen skyldig att sätta sig in i vad det är fråga om.

Det har han inte gjort och hugger därför i sten så gnistorna flyger om honom. Tärningsspelet är så långt ifrån en demonstration av ”råhet och likgiltighet” som tänkas kan. Det är ett straffrättstekniskt förfarande – ”tärningkast på liv och död” – som förekom i den dåtida militärstraffrätten. Om en trupp begått myteri eller visat feighet i strid tillämpade man den romerska decimationen. Var tionde man togs ut och avrättades. Vid uttagningen hände det ofta att man använde tärningsspel för att välja ut offren. Ett annat fall – och det är troligen vad vi ser illustrerat hos Callot – var när flera personer tillsammans gjort sig skyldiga till tex rån eller stöld. Om man inte ville hänga alla och med dåtida primitiva process-teknik, där erkännande eller två vittnen krävdes för fällande dom, inte kunde fastställa vem som var huvudansvarig, tillgreps också ofta tärningsspel. I det låg en gudsdöm – Gud själv visade genom spelets utgång vem som var den skyldige. Om Ekbon läst på en smula och helst gjort sig mödan att studera bilden av tärningsspelet i ett förstoringsglas hade han sluppit begå en svår fadäs. De ömkliga tärningsspelarna vid trumman hade kunnat ge honom en ledtråd.

Han borde också läst på innebörden av scenen med prästen. Bödeln och prästen gjorde båda sitt inträde på avrättningsplatsen som officiellt agerande ämbetsmän någon gång på 1100-talet. Prästens uppgift var att bereda den dömda till döden och ge honom religionens tröst. Den katolska kyrkans lära sade att det främst gällde att rädda den dömdes själ. Om han än i sista ögonblicket bekände sin tro på Gud och ångrade sitt brott var hans själ icke förtappad. Han hade samma möjlighet som rövaren på korset, till vilken Jesus sade: Sannerligen säger jag dig, i dag skall du vara med mig i paradiset. Ännu på 1600-talet var gudstron och själens frälsning alldeles avgörande frågor för varje människa, även för den svåraste brottsling. Äldre tiders straffrätt blir överhuvudtaget inte begriplig om man inte förstår att den långt in på 1700-talet genomsyrades av den katolska medeltidskyrkans moralteologi. Reformationen medförde därvidlag ingen ändring.

En annan kulturskribent

Ekbons tolkning av Callots etsning som alltså skulle vara ett vittnesbörd om dåtida samhällskritik, är så felaktig att den närmast är löjeväckande. Orsaken till vantolkningen är, som så ofta eljest på den kulturradikala sidan, okunnighet i historia och en slapp likgiltighet inför uppgiften att taga reda på fakta. Man får en idé om att ett visst material stöder egna (anakronistiska) föreställningar. Så svänger man ihop något. Det gör inte saken bättre att Ekbon är en lysande skribent med stor förmåga att finna precisa och slagkraftiga formuleringar och en fin känsla

för de litterära områden han behärskar. Så mycket större är ju risken att även kuriösa påhitt av det slag han presterat i tolkningen av Callot blir uppfattade som seriösa inlägg i kulturdebatten.

Dessbättre finns fortfarande kulturskribenter, som inte ger avkall på mödan att läsa historia först och skriva sedan. En men ett lejon är Stig Strömholm, som det kan vara lämpligt att säga några ord om – till tröst i det mörka läge, som ovan skildrats. Han har nämligen för något halvår sedan publicerat en samling essayer, väsentligen historiska sådana, under samlingsrubriken "Miniaturporträtt: Mest fransmän" (Norstedts). De präglas till sitt innehåll av hans ofantliga lärdom, vilken han dessbättre bär med det behag, som endast tillkommer en naturgiven pennans mästare. Här är inte platsen att ut-

förligare presentera hans essayer. Det får vara nog att åberopa dem som föredömliga mönster i genren. För att bara nämna ett exempel: Att skriva om kardinal de Retz – den för så många välbekante "koadjutorn" i Alexander Dumas' Myladys son – är inget lätt företag. Åtskilliga har med större eller mindre framgång försökt sig på det förut. Men Stig Strömholm lyckas ge denna solitära och samtidigt tidstypiska 1600-talsgestalt ur den franska frondens rika galleri av originella personager nya facetteringar. Åt den som läst kardinalens memoarer med dess mördande satiriska personporträtt torde Strömholms studie ge en njutningsfylld timma av historisk upplevelse. Så länge sådana skribenter som han finns, kan man ännu hysa förhoppningar om den svenska kulturdebattens historiska sida.